

**ПРИКАРПАТСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА**

На правах рукопису

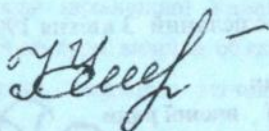
ЧЕРВІНСЬКА ІННА БОГДАНІВНА

**ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ І ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ
І.М.БАЖАНСЬКОГО
(1863 - 1933)**

13.00.01 - теорія та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

ІВАНО-ФРАНКІВСЬК - 1997

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Прикарпатському університеті
імені Василя Стефаника

Науковий керівник - дійсний член АПН України, доктор
педагогічних наук, професор
Стельмахович Мирослав Гнатович

Офіційні опоненти - дійсний член АПН України, доктор
педагогічних наук, професор
Сухомлинська Ольга Василівна
- кандидат педагогічних наук, доцент
Пенішкевич Дарина Іванівна

Провідна установа - Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Захист відбудеться 6 травня 1997 року о 15 год. на
засіданні спеціалізованої вченої ради К.09.03.01 у
Прикарпатському університеті імені Василя Стефаника за
адресою: 284000, м.Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці
Прикарпатського університету імені Василя Стефаника

Автореферат розісланий 3 квітня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Рєга О.С.

ДВ 37.408

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність дослідження. Розв'язання навчально-виховних завдань, поставлених перед загальноосвітньою школою Всеукраїнським з'їздом учителів, зафіксованих у Державній національній програмі "Освіта" (Україна ХХІ століття), потребує широкого використання здобутків психолого-педагогічної науки, в тому числі й прогресивної теоретичної спадщини та практичного досвіду українських педагогів минулого.

Опора на досягнення прогресивних діячів минулого в галузі педагогічної науки і практики, навчання та виховання учнівської молоді в процесі розвитку національного шкільництва - одна з головних традиційних засад української педагогіки. На потреби її раціонального використання наголошували Г.Сковорода, Т.Шевченко, Леся Українка, І.Франко, М.Грушевський. На наукові пошуки, знахідки та відкриття своїх попередників творчо опиралися і радили до них вдаватися наступним поколінням К.Ушинський, О.Духнович, Б.Грінченко, С.Русова та ін.

На неопціміє значення творчого використання прогресивної педагогічної спадщини нашими сучасниками вказував В.Сухомлинський. Він писав: "Можна без перебільшення сказати, що, якби не світло знань про минуле матеріального й духовного життя суспільства, про розвиток культури, науки, школи, системи освіти, педагогічної теорії, ми відчули б себе безпорадними, рухаючись навіпамацки в темряві".¹

Проте в період панування тоталітарного режиму чимало прогресивних українських діячів у галузі освіти та культури були репресовані. Їх імена навмисне замовчували, а твори використовувати забороняли.

В умовах розбудови незалежної Української держави та відродження національної культури визріла об'єктивна потреба у ґрунтовних дослідженнях творчої спадщини вітчизняних педагогів і вико-

¹ Сухомлинський В. Ідея всебічного виховання в її історичному розвитку. - Вибрані твори в п'яти томах. - Т.І. - К., 1978. - С.62

ристання результатів цих досліджень для подальшого розвитку педагогічної науки та удосконалення навчально-виховної практики. Ці дослідження допоможуть також краще пізнати минуле, збагнути сучасне й передбачити майбутнє, відродити в Україні автентичну педагогічну думку, забезпечити єдність, наступність і спадкоємність поколінь.

До числа визначних українських педагогів, активних громадських та освітніх діячів Буковини кінця XIX - початку XX століття належить Іван Бажанський. Він залишив нам багату педагогічну і літературно-художню спадщину освітньо-виховного змісту та спрямованості. Але до цього часу вона не стала предметом належного вивчення, наукового аналізу, об'єктивної оцінки та використання для потреб розвитку національної педагогічної науки і суспільної практики.

Ступінь наукової розробки проблеми. Самобутня творча спадщина Івана Бажанського привертала до себе увагу не лише вчителів, а й літературознавців та журналістів. Її популяризації певною мірою сприяли невеликі за обсягом публікації, з якими на сторінках буковинських газет виступали М.Богайчук, М.Гнеп, Р.Дуб, В.Лесин, Г.Маковій та інші.

Дещо повнішим оглядом творчого внеску І.Бажанського в українське письменство відзначається стаття "Скромний трудівник пера", написана з нагоди його 100-літнього ювілею О.Романцем. Проте автори цих публікацій - переважно літературознавці. Тому не дивно, що предметом їх аналізу були окремі аспекти художньо-літературної творчості І.Бажанського. А щодо педагогічних поглядів мислителя та його освітньої діяльності, то вони практично зовсім не розкриті і репрезентовані лише спорадично.

Отже, наявні публікації стосуються переважно літературно-поетичної і громадської діяльності І.Бажанського. Їх автори, як правило, висвітлюють питання мови в літературній творчості цього діяча, полемізують з приводу форм і розповідних манер, лінгвістики тексту.

Головний висновок, що випливає з цих публікацій, зводиться до того, що І.Бажанський зробив певний внесок в українську літературу та у розвиток української літературної мови.

Перші друковані згадки про І.Бажанського знаходимо в окремих довідково-енциклопедичних виданнях. Зокрема, в Енциклопедії українознавства приведені дуже скромні відомості про І.Бажанського. В ній читаємо: "Бажанський Іван (1863-1933) - учитель і буковинський письменник, автор оповідань "Попадя", "Подорож до Сучави", "Три дукати" та поезій для молоді".

У книзі "Буковина: її минуле і сучасне" порушується широке коло питань, що стосується історії Буковини. У розділі "Освіта на Буковині" дано короткий опис історії розвитку шкільництва на Буковині, де в загальному контексті згадується педагогічна постать І.Бажанського.

Аналіз наявних публікацій свідчить про те, що дослідження історії розвитку освіти на Буковині не завершено, що воно триває. Але педагогічна спадщина І.Бажанського до недавнього часу залишалася поза увагою дослідників.

У той же час, як засвідчують результати здійсненого нами вивчення попиту освітян на матеріали архівів Бажанських-Шевчуків, історико-краєзнавчих музеїв Буковини, зокрема тих шкіл, у яких працював І.Бажанський, а також на спогади його сучасників, учнів, послідовників, чимало науковців, методистів, організаторів народної освіти, вчителів, вихователів виявляє неабиякий інтерес до його творчості та педагогічної спадщини. Підвищення інтересу до культурних і освітніх цінностей, створених цим діячем, зумовлене усвідомленням педагогічною громадськістю того, що ґрунтовне вивчення та широке використання прогресивної спадщини минулого - необхідна вихідна умова відродження та розбудови національної освіти і подальшого розвитку педагогічної науки.

Отже, з одного боку, ми глибоко усвідомлюємо об'єктивну потребу та наявні реальні можливості вивчення освітньої діяльності і творчості І.Бажанського, а з іншого,- вимушені визнати, що в силу різних обставин створені ним педагогічні цінності до недавнього часу не були предметом спеціального вивчення.

Визначення означеної суперечності як проблеми, що конче потребує свого наукового вирішення, її актуальність і нерозробленість у поєднанні з прагненням дисертантки внести посильний вклад у розвиток національної історико-педагогічної науки та удосконалення навчально-виховної практики зумовили вибір теми "Освітня діяльність і педагогічні ідеї І.М.Бажанського".

Об'єктом дослідження є процес розвитку педагогічної науки і практики на Буковині кінця XIX - початку XX століття.

Предмет дослідження - зміст та основні напрями освітньої діяльності і провідні педагогічні ідеї І.Бажанського, розглянуті в контексті розвитку шкільництва Буковини на зламі двох століть.

Суть досліджуваної проблеми складає суперечність між наявними можливостями вивчення прогресивної педагогічної спадщини І.Бажанського, яка становить понад 50 творів, з одного боку, та невиправдано скромним її дослідженням для потреб розвитку вітчизняної теорії та історії педагогіки й удосконалення освітньої практики,- з іншого.

Означена суперечність найбільш повно проявляється в тому, що в сучасній історії української педагогіки практично не висвітлено життя і творчу діяльність видатних діячів минулого, які були носіями прогресивних педагогічних ідей в західних регіонах України, не здійснено належного аналізу та об'єктивної оцінки їх спадщини, не дано вичерпної характеристики їхньої освітньої діяльності як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Мета дослідження - вивчити основні напрями та зміст освітньої діяльності І.Бажанського, з'ясувати суть педагогічних ідей, на яких вона ґрунтувалась, розкрити його погляди на освіту, навчання й виховання, обґрунтувати можливості їх використання для сучасної педагогічної науки й практики в умовах відродження та розбудови національної школи.

У відповідності з метою дослідження було поставлено такі завдання:

- здійснити ретроспективний аналіз процесу становлення й розвитку філософського світогляду та педагогічних поглядів І.Бажанського;
- визначити основні напрями й зміст освітньої діяльності І.Бажанського та здійснити аналіз його ідей, що стосуються розвитку національної освіти й виховання;
- вивчити і узагальнити педагогічну спадщину І.Бажанського в контексті становлення й розвитку українського шкільництва на Буковині.

Методологічну основу дослідження становлять положення філософії про діалектичний взаємозв'язок явищ у суспільстві, взаємобумовленість розвитку особистості й суспільства, ідеї гуманізації, демократизації навчання й виховання, національного й духовного відродження українського народу, пріоритетної ролі українознавства як неоціненого чинника соціалізації особистості, гармонії національних і вселюдських цінностей та інтересів.

Для розв'язання поставлених завдань застосовувались такі методи дослідження: конкретно-історичний і порівняльно-історичний аналізи джерел; типологізація; класифікація джерел і узагальнення матеріалів, які містяться в них; інтерв'ювання учнів Бажанського, бесіди з ними; вивчення освітянської документації, архівних матеріалів; аналіз літературних джерел з теорії та історії педагогіки.

Джерельну базу дисертації склали опубліковані науково-педагогічні та літературно-публіцистичні праці, листи, статті, щоденники, а також рукописні матеріали І.Бажанського виховного,

дидактичного, школознавчого змісту й спрямованості. Чільне місце в дослідженні посідають матеріали Державного історичного архіву України в м.Львові, Чернівецького обласного архіву, Чернівецького краєзнавчого музею, наукового буковинознавчого центру при Чернівецькому державному університеті ім. Ю.Федьковича, спогади сучасників, учнів, послідовників педагога. Частина цих матеріалів опублікована в різних виданнях початку ХХ століття. Але чимало залишалось не вивченими. Їх використання потребувало збору, наукового узагальнення та систематизації. У зв'язку з цим в науковий обіг введено ряд документів, які раніше були поза увагою дослідників.

У процесі ретроспективного аналізу педагогічної спадщини І.Бажанського авторка керувалася загальними науковими положеннями українських істориків (М.Грушевського, Д.Дорошенка, І.Крип'якевича, О.Субтельного), що стосуються питання про роль особливо яскравих творчих особистостей у суспільному й педагогічному прогресі, а також порадами дослідників у галузі української історії педагогіки, які жили і творили на зламі ХІХ і ХХ ст. (І.Бартошевського, Г.Ващенка, А.Волошина, Ю.Дзеровича, І.Карбулицького, І.Огієнка, В.Сімовича, С.Сірополка, С.Смаль-Стоцького), і сучасних науковців (С.Бабишина, Л.Баїка, М.Євтуха, Н.Калениченко, Л.Коваль, О.Машталера, В.Мітюрова, В.Смаля, Б.Ступарика, О.Сухомлинської, М.Ярмаченка) щодо раціональних підходів до висвітлення педагогічних персоналій.

У процесі вивчення педагогічної постаті І.Бажанського в контексті його епохи авторка враховувала публікації дослідників Буковини (В.Грабовецького, С.Далавурак, А.Жуковського, В.Лавріва, О.Романця, Д.Пенішкевич, М.Семчишина, Г.Філіпчука, Д.Щербини), в яких висвітлені питання про стан педагогічної культури й українського шкільництва на її теренах в кінці ХІХ - на початку ХХ століть та діяльність визначних представників української культури

(Ю.Федьковича, Є.Ярошинської, С.Воробкевича, О.Поповича, І.Карбулицького, С.Смаль-Стоцького, О.Кобилянської та ін.)

Вивчення спадщини І.Бажанського як учителя-багатопредметника, науковця, письменника, сподвижника народної освіти, директора школи, шкільного інспектора, громадського діяча з метою об'єктивної оцінки її вагомості, вияву взаємозв'язків основних компонентів й можливостей застосування у сучасній школі, здійснювалося крізь призму найновіших здобутків сучасної педагогіки. Його результати дисертантка оцінювала з позицій педагогічних положень, викладених у працях В.Боднаря, М.Вашуленка, А.Вихруца, С.Гончаренка, О.Киричука, Н.Кічук, Н.Ничкало, І.Підласого, О.Савченко, В.Струманського, М.Фіцули, М.Черпінського. Крім того, глибоко вивчалися праці з педагогіки, присвячені проблемам розвитку тогочасної освіти, офіційні документи про школу Буковини кінця XIX - початку XX століття.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що у дисертації на основі численних джерел:

- розкрито сутність і процес становлення педагогічних ідей І.Бажанського в контексті розвитку освіти й наукової думки на Буковині в кінці XIX - на початку XX століття;

- здійснено аналіз впливу його освітньої діяльності і творчої спадщини на формування сучасної педагогічної думки в Україні й визначення перспектив її розвитку;

- визначено вклад І.Бажанського в розвиток української педагогіки, національної освіти й шкільництва.

Завдяки цьому певною мірою збагачено національну історико-педагогічну науку новими фактами, узагальненнями та ідеями.

Теоретичне значення дослідження ми вбачаємо у тому, що в процесі його реалізації отримано результати цілісного аналізу освітньої діяльності та педагогічних ідей І.Бажанського, що включають в себе критику антидемократичної політики австро-румунських окупантів у галузі

освіти, положення про пріоритетне значення рідної мови у навчальному процесі, про народність, демократичні та гуманістичні засади навчання і виховання дітей, ставлення до джерел народної педагогіки та її використання в науковій теорії та навчально-виховній роботі.

Практичне значення дослідження визначається його спрямованістю на використання зроблених дисертанткою висновків, нових положень і фактичного матеріалу для поглиблення змісту підручників і лекційних курсів з історії української педагогіки, педагогіки українознавства та методик викладання окремих шкільних предметів.

Практичне значення дисертації вбачаємо й у тому, що вона, як ми сподіваємось, приверне увагу істориків педагогіки до проблем розвитку українського шкільництва на Буковині кінця XIX - початку XX століття як складової частини загальноукраїнської національної освіти. Це уможливить популяризацію педагогічної спадщини І.Бажанського, яка навмисно штучно обмежувалася певними рамками або взагалі ігнорувалася в минулі роки тоталітарним режимом.

Вірогідність результатів дослідження забезпечена теоретичною обґрунтованістю вихідних позицій, використанням комплексних взаємодоповнюючих методів, адекватних його меті й завданням, кількісного та якісного аналізу здобутого матеріалу, реальним позитивним зрушенням у розвитку українського шкільництва на Буковині в загальному контексті історії освіти в Україні.

Апробація. Основні положення і висновки дисертації висвітлені в публікаціях дисертантки у науково-педагогічних та методичних журналах "Гуцульська школа", "Початкова школа", "Обрії", у збірниках матеріалів і доповідей, виголошених на 1-му Міжнародному симпозиумі "Людина: мова, культура, пізнання" (Кривий Ріг, 1995), Всеукраїнських науково-практичних конференціях: "Формування національної самосвідомості студентів вузів і учнів загальноосвітніх шкіл" (Київ, 1994), "Українська система виховання: проблеми, перспективи" (Полтава, 1996),

"Українське народознавство і проблеми виховання учнів" (Івано-Франківськ, 1995), у віснику Прикарпатського університету ім. В.Стефаніка (Івано-Франківськ, 1997), матеріалах наукової конференції, присвяченої 120-річчю заснування Чернівецького університету (Чернівці, 1995).

На захист виносяться:

- результати ретроспективного аналізу процесу формування філософських поглядів, педагогічних ідей та освітньої діяльності І.Бажанського;

- головні педагогічні ідеї І.Бажанського щодо розвитку національної освіти й виховання;

- висновок про те, що головним компонентом висунутих І.Бажанським педагогічних положень є його погляди на мову як основний засіб прояву національної самосвідомості людини та її ментальності, які належать до визначальних прикмет освіченості та культури особистості, необхідних складових освіти;

- можливості використання творчої спадщини І.Бажанського у сучасній українській національній освіті й педагогіці.

Наукове обґрунтування необхідності широкого обнародування всієї літературно-публіцистичної та педагогічної спадщини І.Бажанського, яка збагатить наші знання з історії вітчизняної педагогіки і школи новими фактами, сприятиме розвитку сучасної педагогічної теорії і практики.

Дослідження проводилось поетапно, протягом 1993-1997 рр.

На першому етапі (1993-1994 рр.) вивчено філософську, психолого-педагогічну літературу, дотичні до теми нашої роботи архівні документи та музейні експонати, рукописну спадщину І.Бажанського. Опрацьовано періодичну педагогічну пресу Буковини та Галичини кінця XIX - початку XX століття.

На другому етапі (1995-1997 рр.) досліджено, узагальнено, систематизовано та висвітлено у публікаціях дисертантки знання про освітню

діяльність І.Бажанського, його педагогічні ідеї і внесок у розвій шкільництва на Буковині в кінці XIX - на початку XX століття.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури (231 найменування).

Основний зміст дисертації. У вступі обгрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначені об'єкт, предмет мета і завдання дослідження, розкривається наукова новизна, теоретична і практична значущість.

У першому розділі - "СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІВАНА БАЖАНСЬКОГО" - розглядаються історичні обставини життя і праці Івана Бажанського, етапи формування його світогляду та творчої індивідуальності, які проходили в контексті розвитку українського шкільництва на Буковині кінця XIX - початку XX ст.

Освітня діяльність педагога нерозривно зв'язана з долею України, зокрема з рідною йому Буковиною, яка довгі роки була відрізана спочатку австро-угорськими, а згодом румунськими колонізаторами від інших українських земель, що помітно відбилося на економічному, політичному, культурно-освітньому, науковому розвитку, національному складі населення та його кількості.

Перебування Буковини у складі Австро-Угорської імперії збігається з рядом змін культурно-освітнього й політичного характеру, які відбувалися в країні в той час. Вони стосуються також шкільного, родинного, громадсько-педагогічного життя Буковини, хоч край цей в цілому й надалі залишався аграрною і відсталою провінцією Австро-Угорщини. У таких складних умовах проблема розбудови рідної школи була для українців Буковини особливо актуальною.

Наступ колонізаторів з метою асиміляції українців активізував боротьбу демократичної інтелігенції й прогресивної громадськості за

розвиток рідної школи й освіти через творення українських шкільних підручників, розгортання діяльності освітніх товариств і виховних молодіжних об'єднань.

Всі свої сили, вміння і талант прогресивні буковинські вчителі в складних тодішніх історичних умовах спільно з передовими педагогами всієї України спрямували на побудову рідної школи й національної освіти на ґрунті власної педагогічної культури, рішуче виступаючи проти будь-яких спроб іноземної експансії.

Характерною рисою українського освітнього руху кінця XIX - початку XX століття було те, що значна частина її учасників вміло поєднувала педагогічну діяльність із літературною творчістю (І.Бажанський, С.Воробкевич, І.Карбулицький, О.Попович, О.Маковей, С.Смаль-Стоцький, Ю.Федькович, Є.Ярошинська та інші), яка сприяла поширенню їх виховних ідеалів серед народу.

Біографія Івана Бажанського є типовою для вихідців із бідних селянських родин, які всіма силами намагалися здобути освіту, щоб приносити користь своєму народові.

Вивчення джерельної бази дає підставу стверджувати, що процес становлення І.Бажанського як особистості відбувався під впливом сім'ї, викладачів Чернівецької вчительської семінарії, де він навчався, творив української та світової літератури.

Гуманістичні та демократичні погляди й світоглядна позиція І.Бажанського як українського педагога, письменника і громадського діяча формувалися в умовах піднесення руху за українське відродження.

У процесі формування світогляду І.Бажанського, на наш погляд, можна виділити декілька етапів. Перший з них припадає на дитинство й знаходить своє органічне продовження та інтенсивне вираження в шкільні й студентські роки. Він характеризується оволодінням основами наукових знань і народних національних чеснот.

Другий етап формування світогляду характеризується виробленням власного ставлення до здобутих знань, існуючих норм і правил поведінки.

Третій етап у вершинному своєму вияві - це етап формування власних поглядів і переконань - всього того, що було сприйнято, засвоєно, стало власним світоглядом, який визначив життєву позицію й поведінку Івана Бажанського.

На підставі вивчених досі невідомих архівних джерел, рукописів і раритетів Бажанського, ми прийшли до висновку, що на формування світогляду цієї постаті української автентичної педагогіки та літератури вагомий вплив мали три головні чинники.

Перший - це соціальне середовище, з якого вийшов і в якому жив І.Бажанський, його освіта, студії, інтереси та уподобання; життя серед народу, подорожі рідним краєм та далеким зарубіжжям; літературно-педагогічні та мистецькі зв'язки з прогресивними культурно-освітніми діячами того часу (К.Малицькою, О.Маковеєм, О.Кобилянською, С.Смаль-Стоцьким, Ю.Федьковичем, І.Франком, С.Ярошинською та ін.).

Другий - це природа. Сильне відчуття природи, яку обожнював і прекрасно розумів І.Бажанський, теж мало великий вплив на формування його світогляду як педагога і культурно - освітнього діяча.

Третій чинник - особисте життя педагога, повне болу, страждань і трагізму.

Всі названі вище чинники у своєму синтезі, в тій чи іншій мірі, сприяли викристалізуванню світогляду І.Бажанського, який характеризувався неординарністю, прогресивністю та стійкістю поглядів.

Здійснений нами аналіз наявних матеріалів дає підставу для висновку про те, що формування світогляду й творчої індивідуальності І.Бажанського не можна розглядати ізольовано від впливу передової західноєвропейської педагогічної думки, однак і не слід ставити його в повну залежність від неї.

Освітня діяльність, педагогічні ідеї, творча спадщина його належить до явищ цілком оригінальних, самобутніх, неординарних. Вони включають в себе разом із пройнятими європеїзмом загальноукраїнськими навчально-виховними засадами також компонент регіональної, суто буковинської педагогічної культури з її місцевим специфічним народним підґрунтям.

Іван Бажанський - син своєї епохи. Шлях його ідейного розвитку не був прямий, світогляд педагога, що ґрунтується на деяких закономірностях, був повен суперечностей, бо таким же суперечливим і складним був цей історичний період. У світогляді І.Бажанського, його педагогічних поглядах, освітній діяльності відбита суперечність того соціального джерела, яке жило його творчість.

У другому розділі - "ВКЛАД ІВАНА БАЖАНСЬКОГО В ТЕОРІЮ І ПРАКТИКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВИТИ І ВИХОВАННЯ" - дається характеристика провідних напрямків освітньої діяльності Івана Бажанського та його вкладу у вирішення проблем будівництва української школи й національного виховання; розкриваються ідеї народної педагогіки в теорії і практиці І.Бажанського, розглядається постать І.Бажанського у контексті української національної освіти й педагогіки.

І.Бажанський належав до представників прогресивної української інтелігенції Буковини кінця XIX - початку XX ст. Він був не лише письменником, етнографом, фотографом-аматором, перекладачем та літературознавцем, але й видатним педагогом-просвітителем та громадсько-культурним діячем свого часу.

До провідних напрямів діяльності І.Бажанського належать: освітня, літературно-мистецька, культурно-просвітницька, громадсько-суспільна. Їх ґрунтовне вивчення уможливило здійснення цілісного аналізу творчої спадщини І.Бажанського як неординарної постаті в українській педагогіці.

За нашими підрахунками, освітня діяльність І.Бажанського - вчителя, наставника, шкільного інспектора, директора-адміністратора тривала у загальному 47 років.

Характеризуючи в цілому основні напрями діяльності І.Бажанського та аналізуючи шлях його ідейного розвитку і творчого зростання, що йшли по висхідній, ми вважаємо за доцільне виділити три його основні періоди, а саме:

1. Чернівецький (1877-1886 рр.) - Іван Бажанський - учень православної народної школи, згодом - студент Чернівецької учительської семінарії, активіст, натхненник студентської молоді.

2. Вікнянський (1887-1911 рр.) - вчитель у с. Лужани, директор народної школи с. Вікно Заставнівського повіту, громадський діяч, письменник, член редакційного комітету педагогічного часопису "Промінь", збирач фольклору, дослідник етнографії краю.

3. Вашківський (1911-1933 рр.) - педагог, поет, директор дівочої школи м. Вашківці, інспектор українських народних шкіл Вашківського повіту, наставник молодих буковинських учителів.

В освітній діяльності І.Бажанського втілювалось національне пробудження українських буковинців й суспільства на переломі XIX - XX століть. То й спрямована вона була на забезпечення українському народові, нації природного права на рідну мову й рідну школу, національну освіту й виховання.

Розробка І.Бажанським проблем будівництва української школи й національного виховання відбувалася в контексті еволюції українського шкільництва й педагогічної думки Буковини другої половини XIX-першої третини XX століть, що протікала в загальнонаціональному руслі історії педагогіки України й належить до цінних надбань виховної культури українського народу.

І.Бажанський бачив кардинальне розв'язання проблеми українського шкільництва й національного виховання в основному лише

через україномовність. Тому в центрі його уваги стоять українські рідномовні обов'язки школи, батьків, учнів, учителів, які знайшли своє втілення у творах "Русини а Москалі", "Виховання дитини через дім і школу" та ін. Цим він вніс свій вагомий вклад у розвиток вчення про функції рідної мови, яка пізніше знайшла своє цілісне завершення у праці І.Огієнка "Наука про рідномовні обов'язки".

Далі І.Бажанський в основу розбудови українського шкільництва й національного виховання, крім необхідності навчання рідною мовою, клав народність, як поняття суті життя народу і всього, що його характеризує і відрізняє з-поміж інших народів; націоналізацію шкільництва, українознавство.

В розділі доведено, що буковинський педагог у підході до розв'язання назрілих для того часу проблем української школи й національного виховання пройшов творчий шлях від етнографічного побутовізму й парафіяльності до потужної рідної школи нового європейського взірця.

Педагогічна постать І.Бажанського ще раз наочно довела, що нема й не повинно бути виховання без коріння, без генетичної лінії, без власного національного обличчя. Тому розроблені І.Бажанським положення про розбудову національної школи й виховання мають велике значення на даному етапі розвитку освіти.

Українська народна педагогіка посідає одне з чільних місць в ідейному зростанні та формуванні педагогічних поглядів І.Бажанського. Це впливає із його демократичних позицій і обстоювання потреб української школи та національної системи освіти й виховання. А ідеї українського народознавства знайшли відображення в художніх творах цього автора, педагогічних статтях, а також у практиці управління школою, інспекторській діяльності. З ними він був нерозривно й кровно зв'язаний.

Сформульовані І.Бажанським теоретичні положення у вирішальній мірі виходять із здійсненого ним аналізу практично всіх основних засобів і складових частин народної педагогіки - народного дитинознавства,

родинознавства, батьківського виховання, народної дидактики, педагогіки народного календаря, чим внесено вагомий вклад у започаткування розвитку майбутньої на той час науки - етнопедагогіки.

До найбільш викристалізованих І.Бажанським цінностей народної педагогіки належать: ідея верховенства рідної мови у навчанні та вихованні дітей й особливої дидактичної місії фольклору; ідея гармонії родино-громадсько-шкільної взаємодії; ідея пріоритетності народно-виховних засобів, як таких, що найбільшою мірою відповідають національній вдачі української дитини; ідея доміантної ролі гри у розвитку дітей.

Практичне використання педагогічних ідей і народних засобів їх реалізації, як переконливо довів І.Бажанський, цілком можливе і конче потрібне в усіх ланках виховної системи: у сім'ї, школі, позакласних і позашкільних установах, а також у системі педагогічної освіти батьків та підвищенні кваліфікації вчителів.

Звернення І.Бажанського до народної педагогіки не тільки актуалізувало її провідні ідеї та популяризувало відповідні засоби, але й послужило першоджерелом для його власних педагогічних здобутків. Серед них особливої уваги заслуговує здійснений ним синтез народної наукової педагогіки, раціонального використання здобутків цієї галузі знань для формування та підвищення професійної культури не лише тодішніх вчителів, але й сучасних і майбутніх. Це служить переконливим доказом нашої робочої гіпотези про те, що обізнаність з освітньою діяльністю й педагогічними ідеями видатних вітчизняних педагогів минулого та їх творче використання належать до тих найдієвіших чинників, що зумовлюють прогрес педагогічної науки і практики.

І.Бажанський здійснив вагомий вклад в українську національну освіту і педагогіку. Його освітня спадщина та педагогічні ідеї мають велике значення для сучасної української школи і педагогіки.

Проведене дослідження підводить до таких висновків і узагальнень.

1. Життя Івана Бажанського охоплює період від 70-х рр. ХІХст. до 40-х рр. ХХ ст., у тому числі понад 47 років безпосередньої педагогічної праці, що припадає на дуже складний і суперечливий період в історії України, коли наш народ не мав власної держави і Буковина тривалий час перебувала під владою імперії Габсбургів та боярської Румунії. Вся його діяльність закономірно впливала з об'єктивних потреб тодішнього суспільного життя.

2. Педагогічна думка Буковини у висвітлюваний період в основному презентувалась українським фольклором навчально-виховного змісту й спрямованості і знаходила своє практичне застосування, здебільшого, у традиційній українській родині й громаді, а також у певній мірі демократично настроєними вчителями в народних школах. У науковому ж аспекті вона найповніше представлена у попередників І.Бажанського - Ю.Федьковича, С.Воробкевича, їх сучасників та послідовників молодших поколінь (О.Поповича, О.Маковея, І.Герасимовича, Є.Ярошинської, І.Карбулицького, О.Кобилянської).

3. До провідних напрямів діяльності Івана Бажанського належать: тривала учительська праця на посаді вчителя початкових класів і викладача української мови та літератури; керівництво школою на посаді її директора, інспектора шкіл; педагогічна, етнографічна, перекладацька та літературознавча творчість; письменницька, просвітницька й громадсько-культурна діяльність.

4. Світогляд І.Бажанського формувався на рідному національному ґрунті, при особливому значенні галицького впливу, як оплоту українства, разом із творчим засвоєнням кращих зарубіжних взірців, проянятих європеїзмом, що найвищою цінністю вважає людину, гуманізм і демократизм. Система різних впливів не позбавила його власної творчої індивідуальності, а, навпаки, посилила її.

Творча педагогічна індивідуальність І.Бажанського виявилася через самобутність, що знайшла своє вираження у поєднанні національних і загальнонародських освітніх цінностей, трансформуванні регіональних педагогічних явищ із всеукраїнськими, творчих винаходів у галузі загальної теорії педагогіки, національного виховання, дидактики та школознавства.

5. Серцевиною національного виховання І.Бажанський вважав буквинознавство як невід'ємну частину українознавства, що в парадигмі едукативних напрямків посідає провідне місце й прямує у своєму функціональному вираженні до осягнення націоналізації особистості. За його переконанням, магістральною лінією у вітчизняній педагогічній теорії й практиці мають стати власні винаходи, здобутки й відкриття.

Суть концептуальної ідеї І.Бажанського про розвиток національної освіти й виховання полягає в тому, що українську народну педагогіку він розглядав як невичерпне джерело їх збагачення і засіб розв'язання наявних у них проблем.

6. Впродовж усього свого творчого життя, навчально-виховної й громадської та культурно-освітньої діяльності І.Бажанський незмінно вдавався до джерел української народної педагогіки, яку високо цинив й щедро використовував у своїй роботі, показавши класичні взірці її застосування як у родинному та шкільному вихованні дітей і молоді, так і в процесі викладання всіх навчальних дисциплін, у розробці нових предметних методик. Він плекав ідею створення на засадах народної педагогіки української національної школи-родини.

7. Висновки, рекомендації й теоретичні положення та практичні знахідки І.Бажанського є цінним і помітним вкладом у подальший розвиток вітчизняної педагогічної думки. Вони актуальні й доцільні як у теоретичному, так і практичному аспекті, а особливо в розбудові українського шкільництва й національного виховання. А тому вважаємо доцільним включити педагогічну спадщину І.Бажанського до вузівських

програм і підручників, передбачити її вивчення майбутніми вчителями у педагогічних коледжах, видати його твори і праці окремою збіркою, кращі з них включити у шкільні хрестоматії та підручники.

Проведеним дослідженням не вичерпується вся повнота висвітлення даної проблеми. Деякі побічні аспекти в педагогічній творчості І.Бажанського залишилися ще не до кінця з'ясованими через нестачу для цього достатньої джерельної бази. Це стосується, зокрема, висвітлення його творчих педагогічних стосунків і особистісних контактів із прогресивними українськими педагогами Галичини, Закарпаття і Центральної України, зарубіжними вченими, вкладу в етнографію дитинства, педагогічну фольклористику й буковинознавство, в педагогічну фамілістику, педагогіку самоосвіти й педагогіку опіки. У продовженні пошуків і виявленні додаткового фактичного матеріалу вважаємо своїм обов'язком ввести відповідні доповнення і корективи.

Розгортання дальшої наукової роботи в галузі історії української педагогіки багатьма науковцями дасть змогу створити вкрай потрібну фундаментальну працю про розвиток української педагогічної думки на Буковині від її зародження і до наших днів, скласти її антологію, включивши твори видатних педагогів буковинського краю із відповідними науковими коментарями.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях:

1. Український педагог Іван Бажанський // Початкова школа.- 1995.- N 8.- С. 53-54.
2. Іван Бажанський як будівничий гуцульської школи на Буковині // Гуцульська школа.- 1995.- N 2.- С. 48-49.
3. Іван Бажанський - сіяч розумного, доброго, вічного // Обрії.- 1997.- N 1.- С. 11-13.
4. Педагог-просвітитель Іван Бажанський // Людина і культура майбутнього: Матеріали I Міжнародного симпозиуму.- Кривий Ріг, 1995.- С. 176-177.

5. Проблеми родинного-громадсько-шкільного виховання у системі педагогічних поглядів І.Бажанського // Українське народознавство і проблеми виховання учнів: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції.- Івано-Франківськ, 1995.- Ч.ІІ.- С. 180-183.

6. Визначний буковинський педагог Іван Бажанський // Матеріали наукової конференції, присвяченої 120-річчю заснування Чернівецького університету.- Чернівці, 1995.- Т.1 - С. 204 (співавтор - Стельмахович М.Г.).

Аннотация

Червинская И.Б. Просветительная деятельность и педагогические идеи И.Н.Бажанского.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01. - теория и история педагогики, Прикарпатский университет имени В.С.Стефаника, Ивано-Франковск, 1997.

Защищается диссертация, в которой анализируется просветительная деятельность украинского педагога И.Н.Бажанского, его вклад в разработку идей, касающихся развития национальной системы образования и воспитания.

Исследованием установлено, что, несмотря на сложные социально-экономические, политические и культурные обстоятельства в условиях австро-венгерской и румынской оккупации Буковины, творчество И.Н.Бажанского стало заметным явлением в развитии педагогической мысли в западных регионах Украины в конце XIX - в начале XX века.

Прогрессивные педагогические идеи И.Н.Бажанского могут быть использованы для разработки концептуальных основ национальной системы образования и воспитания в современных условиях.

Annotation

Chervinska I.B. I.M.Bazhansky's educative activity and pedagogical ideas.

Master's Dissertation: speciality 13.00.01. - Theory and History of Pedagogic. Precarpathian University named after V.Stefanyk, Ivano-Frankivsk, 1997.

This dissertation contains the results of the analysis of the Bazhansky's democratical ideas in national educating system and upbringing.

The investigation proves, that despite the complicated social and economical, political and cultural conditions under the austrian-hungarian and roumanian occupation, Bazhansky's pedagogic activity became notable in Ukraine of the end XIX - the beginning XXth c.

Positive aspects of Bazhansky's pedagogical ideas can be used for working out the backgrounds of the national educating system and upbringing.

Ключові слова: рідна мова, українське шкільництво, національна школа, національне виховання, освітня діяльність, педагогічні ідеї, родинно-громадсько-шкільна взаємодія, народна педагогіка, творча спадщина.

Усеєв

AB 37.408

AB 37.408

[Handwritten signature]

Науково-методичний центр "Українська етнопедagogіка і народознавство" АПН України та Прикарпатського університету імені Василя Стефаника.

Підписано до друку 25.03.1997р. Формат паперу 60x84/16 Друк аркушів 1,0. Тираж 100. Віддруковано на різьграфі.